चतुर्दशः पाठः–आर्यभटः

प्रश्न 1:

एकपदेन उत्तरत-

(क) सूर्यः कस्यां दिशायाम् उदेति?

(ख) आर्यभटस्य वेधशाला कुत्र आसीत्?

(ग) महान् गणितज्ञः ज्योतिर्विच्च कः अस्ति?

(घ) आर्यभटेन कः ग्रन्थः रचितः?

(ङ) अस्माकं प्रथमोपग्रहस्य नाम किम् अस्ति?

उत्तर 1:

(क) **पूर्वदिशायाम्**

(ख) **उपपाटलिपुत्रम् (पाटलिपुत्रे)**

(ग) **आर्यभटः**

(घ) **आर्यभटीयम्**

(ङ) **आर्यभटः**

प्रश्न 2:

पूर्णवाक्येन उत्तरत-

(क) कः सुस्थापितः सिद्धान्तः?

(ख) चन्द्रग्रहणं कथं भवति?

(ग) सूर्यग्रहणं कथं दृश्यते?

(घ) आर्यभटस्य विरोधः किमर्थमभवत्?

(ङ) प्रथमोपग्रहस्य नाम आर्यभटः इति कथं कृतम्?

उत्तर 2:

(क) सूर्याचलः पृथिवी च चला या स्वीकीये अक्षे घूर्णति इति सम्प्रतं सुस्थापितः सिद्धान्तः।

(ख) सूर्य परितः भ्रमन्त्याः पृथिव्याः चन्द्रस्य परिक्रमापथेन संयोगाद् ग्रहणं भवति।

(ग) पृथ्वीसूर्ययोः मध्ये समागतस्य चन्द्रस्य छायापातेन सूर्यग्रहणं दृश्यते।

(घ) समाजे नूतनानां विचाराणां सवीकारणे प्रायः सामान्यजनाः काठिन्यमनुभवन्ति।

(ङ) आधुनिकैः वैज्ञानिकैः तस्मिन्, तस्य च सिद्धान्ते समादरः प्रकटितः। अस्मादेव कारणाद् अस्माकं प्रथमोपग्रहस्य नाम आर्यभट् इति कृतम्।

प्रश्न 3:

रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत-

(क) सूर्य: <u>पश्चिमायां</u> दिशायाम् अस्तं गच्छति।

(ख) पृथिवी स्थिरा वर्तते इति <u>परम्परया</u> प्रचलिता रूढि:।

(ग) आर्यभटस्य योगदानं <u>गणितज्योतिष</u>-सम्बद्धं वर्तते।

(घ) समाजे नूतनविचाराणां स्वीकरणे प्राय: <u>सामान्यजना:</u> काठिन्यमनुभवन्ति।

(ङ) <u>पृथ्वीसूर्ययो:</u> मध्ये चन्द्रस्य छाया पातेन सूर्य-ग्रहणं भवति।

उत्तर 3:

(क) सूर्य: **कस्याम्** दिशायाम् अस्तं गच्छति?

(ख) पृथिवी स्थिरा वर्तते इति **कया** प्रचलिता रूढि:?

(ग) आर्यभटस्य योगदानं **केन**-सम्बद्धं वर्तते?

(घ) समाजे नूतनविचाराणां स्वीकरणे प्राय: **के** काठिन्यमनुभवन्ति?

(ङ) **कयो:** मध्ये चन्द्रस्य छाया पातेन सूर्य-ग्रहणं भवति?

प्रश्न 4:

मञ्जूषात: पदानि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

नौकाम्	पृथिवी	तदा	चला	अस्तं

(क) सूर्य: पूर्वदिशायाम् उदेति पश्चिमदिशायां च .... गच्छति।

(ख) सूर्य: अचल: पृथिवी च ....।

(ग) .... स्वकीये अक्षे घूर्णति।

(घ) यदा पृथिव्या: छायापातेन चन्द्रस्य प्रकाश: अवरुध्यते .... चन्द्रग्रहणं भवति।

(ङ) नौकायाम् उपविष्ट: मानव: .... स्थिरामनुभवति।

उत्तर 4:

(क) सूर्य: पूर्वदिशायाम् उदेति पश्चिमदिशायां च **अस्तं** गच्छति।

(ख) सूर्य: अचल: पृथिवी च **चला**।

(ग) **पृथिवी** स्वकीये अक्षे घूर्णति।

(घ) यदा पृथिव्या: छायापातेन चन्द्रस्य प्रकाश: अवरुध्यते **तदा** चन्द्रग्रहणं भवति।

(ङ) नौकायाम् उपविष्ट: मानव: **नौकाम्** स्थिरामनुभवति।

प्रश्न 5:

सन्धिविच्छेदं कुरुत-

ग्रन्थोऽयम् - .... + ...

सूर्याचल: - .... + ...

तथैव - .... + ...

कालातिगामिनी - .... + ...

प्रथमोपग्रहस्य - .... + ...

उत्तर 5:

ग्रन्थोऽयम् - **गन्थ: + अयम्**

सूर्याचल: - **सूर्य + अचल:**

तथैव - **तथा + एव**

कालातिगामिनी - **काल + अतिगामिनी**

प्रथमोपग्रहस्य - **प्रथम + उपग्रहस्य**

प्रश्न 6 (अ):

अधोलिखितपदानां विपरीतार्थकपदानि लिखत-

उदय: ....

अचल: ....

अन्धकार: ....

स्थिर: ....

समादर: ....

आकाशस्य ....

उत्तर 6 (अ):

उदय: **अस्त:**

अचल: **गतिशील: (चल:)**

अन्धकार: **प्रकाश:**

स्थिर: **गतिशील: (उपहास:)**

समादर: **निरादर:**

आकाशस्य **पातालास्य**

प्रश्न 6 (आ):

अधोलिखितपदानां समानार्थकपदानि पाठात् चित्वा लिखत-

संसारे ....

इदानीम् ....

वसुन्धरा ....

समीपम् ....

गणनम् ....

राक्षसौ ....

उत्तर 6 (आ):

संसारे	**लोके**
इदानीम्	**साम्प्रतम्**
वसुन्धरा	**पृथिवी**
समीपम्	**निकषा**
गणनम्	**आकलनम्**
राक्षसौ	**दानवौ**

प्रश्न 7:

अधोलिखितानि पदानि आधृत्य वाक्यानि रचयत-

साम्प्रतम् - ....

निकषा - ....

परित: - ....

उपविष्ट: - ....

कर्मभूमि: - ....

वैज्ञानिक: - ....

उत्तर 7:

साम्प्रतम् - **साम्प्रतं छात्रा: कक्षायाम् पठन्ति।**

निकषा - **जलम् निकषा जीवा: गच्छन्ति।**

परित: - **बाला: गृहम् परित: भ्रमन्ति।**

उपविष्ट: - **मार्गे उपविष्ट: बालक: रोदति।**

कर्मभूमि: - **संसार: एव जीवानां कर्मभूमि: वर्तते।**

वैज्ञानिक: - **आर्यभट: भारतस्य प्राचीन: वैज्ञानिक: आसीत्।**